

DECA I MASOVNA KULTURA

Predmet ovog rada je kontakt dece sa masovnom kulturom u užem smislu reči: ne čitav proces interakcije deteta sa proizvodima masovne kulture (PMK), već samo onaj segment tog procesa koji se završava u momentu čulnog doživljaja određenog PMK od strane deteta, a uključuje u sebe i sve ono sa čim dete ulazi u taj kontakt, čineći ga selektivnim, ne slučajnim. Znači, mi se u ovom radu ne bavimo opisivanjem PMK sa kojima dete najčešće dolazi u dodir, niti opisivanjem detetovog doživljaja tih proizvoda, niti pak traganjem za efektima koje ovaj kontakt verovatno ostavlja u ličnosti deteta, već utvrđivanjem podataka o tome u kojoj meri kontakt postoji i sa kojim od proizvoda masovne kulture.

Masovna kultura definisana je u ovom radu prvenstveno kao ekonomska kategorija, jer označava jedan aspekt života u industrijskom društvu masovne proizvodnje i potrošnje: sva proizvodnja robe za tržište se estetizuje da bi uspešnije dospela do kupca, a istovremeno se dobar deo »visoke« kulture komercijalizuje i profanizuje, postajući dostupan svima koji imaju makar i minimalnu kupovnu moć. Ovim smo već otkrili da kulturu ne vidimo samo u njenim tradicionalnim granicama, već i izvan njih, tamo gde se ona »izlila« i preplavila nova područja. Na taj način masovna kultura gubi za nas svaku vrednosnu obojenost u estetskom smislu, i potpuno ravnopravno sadrži produkte koji se smatraju vrhunskim vrednostima i produkte koji su preispoljni kič. Najšira dostupnost proizvoda materijalne i duhovne kulture, kojima se pored ostalih zadovoljavaju i tzv. kulturne potrebe ljudi, čini ove proizvode inkarnacijama masovne kulture. Proizvode masovne kulture možemo smatrati najšire dostupnim samo ako ne postoje nikakve teške prelazne ekonomske, geografske ili obrazovne barijere koje bi sprečavale veće mase ljudi da stupe u kontakt sa njima.

Osnovna pretpostavka od koje smo pošli u ovom radu je da kontakt deteta sa PMK nužno zavisi od dostupnosti ovih proizvoda detetu i od dete-

tove *zainteresovanosti* za njih. Za nas su najrelevantniji sledeći vidovi dostupnosti: geografska, ekonomska, socijalna, obrazovna, intelektualna i afektivna. Dostupnost PMK zavisi od položaja deteta tako što je individualni položaj deteta izveden iz položaja različitih sub-sistema kojima dete pripada, u odgovarajućim super-sistemima. Među takvim relevantnim sub-sistemima svakako najvažnije uloge imaju porodica, dečja družina, škola i lokalna zajednica (mada i oni međusobno mogu biti u odnosu superordinacije). Položaj deteta utiče i na njegovu zainteresovanost za određene PMK, ali ne direktno, već samo postavljajući neke granice interesovanjima.

U uzorak su ušla dva predškolska (4 i 6 godina) i dva školska (8 i 10 godina) uzrasta dece. Ispitivanje je obavljeno u četiri demografska regiona uže Srbije (beogradski, niški, požarevački i užički). U prva dva regiona ispitana su deca iz tri urbane sredine (velegradska, gradska i seoska), a u druga dva samo gradska i seoska. Ukupno je ispitano 1197 (umesto planiranih 1200) dece. Drugi uzorak sačinjavali su roditelji naših ispitanika (takođe 1197). Treći izvor podataka bili su prosvetni radnici: učitelji, vaspitači dece iz predškolskih ustanova i, ukoliko u mestu nije bilo obdaništa — dečji lekari ili lekari opšte prakse. Uzorak dece slučajno je biran iz spiskova dokumentacije medicinskih centara.

Podaci su dobijeni iz tri vrste upitnika (za dete, njegove roditelje, i nastavnika). Intelektualna i afektivna zrelost dece kontrolisane su testovima.

Ispitivan je kontakt sa 12 PMK: 7 »kućnih« (igračke, priče, knjige, TV-program, novine, radio-program, ploče) i 5 »van-kućnih« (priredbe, bioskopske predstave, pozorišne predstave, cirkuske predstave i koncerti).

Ispitivanje je obavljeno s proleća 1971. godine.

Rezultati

Dostupnost. Kontakt dece sa PMK, izražen procentima dece koja redovno ili povremeno imaju kontakt sa njima, prikazan je u tabeli 1. Iz podataka se vidi, prvo, da je kontakt sa »kućnim« PMK, u celini uzev, češći nego kontakt sa »van-kućnim« PMK. Drugo, broj dece koja ostvaruju kontakt sa »kućnim« PMK mnogo manje varira (u opsegu između 93 i 66 posto) nego što je slučaj sa »van-kućnim« PMK (varijacije između 77 i 8 posto). Moglo bi se zaključiti da je kontakt sa prvom grupom proizveden prvenstveno uslovljen porodičnim statusom, a da se kontakt sa »van-kućnim« PMK ostvaruje u mnogo složenijim uslovima.

Naša analiza ograničila se na četiri izvora promena u kontaktu dece sa PMK: *demografski region* kao indikator određenih etničko-kulturnih varijacija (tradicija, način života), stepena društveno-ekonomske razvijenosti pojedinih regiona (jer stepen urbanizacije nije jedini i isključivi pokazatelj); *stepen urbanizacije*, u ovom slučaju meren najgrubljim indikatorom — brojem stanovnika; *nivo obrazovanja roditelja* kao pokazatelj porodičnog statusa (mišljenja smo da nivo obrazovanja u našoj sredini još uvek dobro odražava i društveno-ekonomski status); *uzrast*, kao pokazatelj individualnih preduslova (opšte psihičke, a posebno sazajne i socijalne zrelosti).

Demografski region. Gotovo kod svih PMK kontakt je u najvećoj meri ostvaren u beogradskom regionu, više nego u niškom a u požarevačkom i pogotovu u užičkom regionu skoro uvek ispod proseka. Do ovog grupisanja dolazi zbog različite urbane strukture regionalnih uzoraka (v. str. 2.). Međutim, odstupanja od ove tendencije govore da regionalne razlike ipak postoje i da se sve one ne mogu tumačiti isključivo urbanim razlikama.

Kada je u pitanju kontakt sa dečjom štampom, onda ni nema razlike među regionima u ostvarenom kontaktu: dečja štampa je svoj ispitanoj deci u podjednako meri dostupna. Kontakt sa igračkama u većoj meri postoji u požarevačkom nego u niškom regionu, i opet najmanje u užičkom. Podjednak broj školske dece iz beogradskog, niškog i požarevačkog regiona ima sopstvene knjige, a u užičkom regionu takvih je znatno manje. Priče deca slušaju najviše u požarevačkom regionu, manje nego u beogradskom i niškom, a pogotovu u užičkom. Školske priredbe su najposećenije u beogradskom regionu, prosečno posećene u niškom, a u požarevačkom regionu manje su posećene nego u užičkom. Najveće odstupanje konstatovano je kod posete pozorištu, gde beogradski i niški region stoje na uobičajenom mestu lestvice, a u požarevačkom regionu kontakt je izrazito slabiji nego u užičkom. To su ujedno i najveće razlike u ostvarenom kontaktu između ovaj četiri demografska regiona. Prosečna razlika između regiona u kome je kontakt najveći i regiona u kome je kontakt najslabiji, za svih 12 PMK iznosi 18 procenata.

Stepen urbanizacije. Već iz demografskih razlika mogle su se naslutiti razlike u kontaktu koje nastaju između sredina tri nivoa urbanizovanosti — velegradske, gradske i seoske. Dok su se razlike između demografskih regiona kretale između 16 procenata iznad proseka i 33 procenata ispod proseka, varijacije ostvarenog kontakta po stepenu urbanizacije još su veće. Tako imamo odstupanja

nje od proseka za 45 procenata naviše (za odlazak u pozorište u velegradskoj sredini), i za 24 procenta ispod proseka (za posetu priredbama u seoskoj sredini). Prosečna razlika između tipa naselja u kome je kontakt najveći i tipa naselja u kome je kontakt najmanji, opet za svih 12 PMK, iznosi 30 procenata, s tim što su najveće varijacije konstatovane kod posete pozorištu, gde razlika u kontaktu seoske i velegradske dece sa pozorištem iznosi čitavih 80 procenata. Stepem urbanizacije je očigledno veoma jak izvor razlika u dostupnosti PMK velegradskoj (gradskoj) i seoskoj deci.

Izrazito nepovoljan položaj seoske dece i veoma mali izgledi da ostvare kontakt sa bilo kojim od PMK je evidentan. I to se ne dešava samo sa sadržajima koje nudi pozorište, ili sa čitavom grupom »van-kućnih« PMK, već i sa onim proizvodima sa kojima se kontakt ostvaruje u kući. Tako, gotovo polovina predškolske seoske dece ne dolazi u dodir sa knjigom, četvrtina školske seoske dece nema svojih knjiga, svako drugo dete sa sela ne vidi dečje novine, jedna trećina ne gleda nikako televiziju, niti sluša ploče, a jedna petina se uopšte ne igra igračkama. Sve to čega su seoska deca lišena ne može biti nadoknađeno ni na koji način time što, nešto češće od gradske i velegradske dece, imaju prilike da slušaju priče.

»Van-kućni« PMK još su nedostupniji seoskoj deci. Tako gotovo svako drugo seosko dete nije bilo na priredbi, dve trećine nikada nisu bili u bioskopu, četvoro od petoro nisu bili u pozorištu, a skoro nijedno seosko dete nije bilo na koncertu.

I ne samo da su ovi proizvodi objektivno nedostupni seoskoj deci, već — što je još ozbiljniji problem — seoska deca retko i znaju za njih. Tek svako deseto dete sa sela koje nije bilo na tim mestima (a videli smo koliko malo ih je bilo) zna šta je to priredba, ili bioskop, pozorište, cirкус ili koncert.

Među decom iz velegradske i gradske sredine gotovo da i nismo konstatovali razlike, što govori da je mera na koju smo se oslonili prilikom kategorizacije urbanih nivoa bila gruba i nedovoljna.

Obrazovanje roditelja. Razlike u ostvarenom kontaktu između obrazovnih kategorija roditelja naših subjekata veće su i od razlika po stepenu urbanizacije. Prosečni opseg u kome se kreću razlike između pet obrazovnih kategorija (bez škole, osnovna škola, zanat, srednja škola, viša i visoka škola) iznosi 35 procenata.

Sa svim PMK kontakt se uvećava kako raste obrazovanje roditelja, i ovaj redosled ostaje ne-

promenjen kod svih 12 PMK čiju smo dostupnost ispitivali.

Ovim podacima moglo bi se prigovoriti da roditelje bez ikakve škole uglavnom nalazimo u seoskoj populaciji, a roditelje visokog obrazovanja uglavnom u gradskoj (velegradskoj) populaciji, te da su razlike dobijene između obrazovnih kategorija samo odraz urbanih razlika. Ovaj prigovor ne bi mogao da opstane već i zbog činjenice da iako seoska populacija možda jeste obrazovno homogena, gradska i velegradska to nikako nisu. I naši empirijski podaci govore protiv ovakvog prigovora. Naime, razlike između obrazovnih kategorija su homogenije u tom smislu što manje odstupaju od prosečnog opsega razlika nego što je bio slučaj sa urbanim razlikama. Dok su se razlike u ostvarenom kontaktu na selu i u velegradu kretale i do 80 procenata, najveće razlike između dece čiji su roditelji bez škole i dece čiji roditelji imaju visoko obrazovanje iznosi 60 procenata, ali su zato konstantno visoke. Iz ovoga bi sledilo da obrazovni faktor deluje ujednačenije, pa se u tom smislu znatno ne razlikuje kontakt sa »kućnim« PMK od kontakta sa »van-kućnim« PMK, kada se posmatra u odnosu na nivo obrazovanja roditelja.

Među decom čiji roditelji su bez škole četvrtina njih se uopšte ne igra igračkama, polovina ne gleda televiziju, niti čita dečje novine, ili sluša ploče, polovina nikada nije bila na nekoj priredbi, gotovo dve trećine nisu bile u bioskopu, a tek svako peto je bilo u pozorištu ili cirkusu.

I ovde je problem otežan time što je objektivna nedostupnost većine PMK praćena i kognitivnom nedostupnošću, jer je veoma često da ono dete koje nije bilo u pozorištu ili bioskopu, a roditelji su mu bez ikakvog obrazovanja, ni ne zna šta je to bioskop, ili šta je to pozorište.

Uzrast. Pretpostavka da se odnos dece prema proizvodima masovne kulture menja sa godinama nije ni u kom pogledu neobična. Opšte je poznata činjenica da se sa godinama menjaju i interesovanja i preokupacije dece, a isto tako i njihova sazajna, emocionalna i socijalna zrelost, što nužno određuje kako samu dostupnost pojedinih od PMK, tako i karakter odnosa deteta sa tim proizvodima. Prepreke koje uzrast postavlja ostvarivanju kontakta sa ovim proizvodima su, međutim, specifične, različite od geografskih, ekonomskih ili obrazovnih. Tako, recimo, gotovo da i nema razlike između četvorogodišnjaka i desetogodišnjaka po tome u kojoj meri ostvaruju kontakt sa »kućnim« PMK. Ako televizor postoji u kući, podjednako ga gledaju i najmlađi i najstariji naši subjekti, ako postoje

gramofon i ploče, onda su ploče podjednako slušane, bez obzira na uzrast onih koji ih slušaju. Ako ima u kući knjiga i ima ko da ih čita detetu, onda razlike u godinama daju malu prednost starijoj deci za uspostavljanje kontakta.

Značajnije se, međutim, razlikuju naša četiri uzrasta u ostvarivanju kontakta sa »van-kućnim« proizvodima. Svakako da za četvorogodišnjaka nije isto hoće li gledati upaljeni televizor ili otići u bioskop. Tako se i iz naših podataka jasno vidi da su svi »van-kućni« proizvodi više dostupni starijoj deci. Prosečna razlika između ostvarenog kontakta sa ovim proizvodima između najmlađe i najstarije dece iznosi 33 procenta, što govori da uzrast za »van-kućne« proizvode predstavlja istu prepreku kao što je bio stepen urbanizacije ili stepen obrazovanja roditelja (ali za sve proizvode). Svakako, ovde govorimo samo o uzrastima obuhvaćenim ovim ispitivanjem: o deci staroj 4, 6, 8 i 10 godina.

Situacija. Na koje načine deca ostvaruju kontakt sa PMK i u kojoj meri je sam način uslovljen faktorima čije smo delovanje ispitivali? Normalno je očekivati da će za ostvarivanje kontakta sa »kućnim« PMK roditelji biti dominantna veza, a da se njihova uloga donekle umanjuje za kontakt sa »van-kućnim« PMK, jer će je roditelji deliti sa školom (obdaništem) ili sa detetovim vršnjacima.

Gotovo da nije potrebno ni pominjati da su u kontaktu sa igračkama i pričama deca potpuno orijentisana na najneposredniju socijalnu sredinu. Isto bi se moglo reći i za TV, gde socijalnu sredinu u kojoj se konzumira ovaj proizvod čini uglavnom porodica: odrasli i druga deca. Specifičnost knjige kao medijuma masovne kulture dozvoljava nam, međutim, preciznije sagledavanje veza preko kojih dete uspostavlja kontakt. Za decu koja ne umeju da čitaju osnovna veza sa knjigom su roditelji, u znatno manjoj meri braća i sestre, a vaspitače predškolskih ustanova možemo potpuno zanemariti. Ovi odnosi se menjaju zavisno od regionalnih razlika tako što u niškom, a posebno u uzičkom regionu, uloga mlađih članova porodice raste u odnosu na prosek. Ovakva tendencija je još izrazitija u delovanju faktora urbanizacije, jer su kod predškolske dece braća i sestre podjednako jaka veza sa knjigom kao i roditelji. Svakako, i deca čiji roditelji nemaju škole više su orijentisana na stariju braću i sestre.

Školska deca uspevaju da prevaziđu okvire koje im nameće porodica. Biblioteke su relativno dosta popularne, jer ih koristi svako drugo školsko dete, a ni pozajmice od drugova se ne smeju za-

nemariti. Ipak, zabrinjava podatak da jedna petina ispitane dece uopšte ne koristi ove kanale da bi došla do knjige koja nije obavezno školsko štivo. Seoska deca su u još nepovoljnijem položaju ili zato što nemaju gde i od koga da zajme, ili zato što su manje zainteresovana za knjigu (što je, opet, rezultat neadekvatne socijalne stimulacije). Situacija u kojoj se ostvaruje kontakt sa knjigom reflektuje se i kroz način biranja knjiga: deca najčešće sama biraju šta će čitati, savet nastavnika podjednako je retko prisutan kao i savet drugova, a savet roditelja je još redi.

U grupi »van-kućnih« PMK situacija je dosta izmenjena. Za neke od tih proizvoda škola je isključiva veza za realizaciju kontakta (priredbe). U pozorište deca odlaze češće sa školom nego sa roditeljima, i tu su predškolske ustanove gotovo podjednako aktivne kao i osnovna škola. U gradskoj, a posebno u velegradskoj sredini uloga škole je izrazito jača od uloge porodice, dok se u seoskoj sredini odnos menja: seoska deca češće odlaze u pozorište sa roditeljima nego sa školom.

Kontrola. Smatrali smo potrebnim da kod nekih PMK postavimo i pitanje o kontroli odraslih. Pitanje nije postavljeno za proizvode gde odrasli, posredno ili neposredno, imaju potpunu kontrolu, već samo za one proizvode gde deca mogu da ispolje izvesnu dozu samostalnosti kao, na primer, kod izbora knjiga, TV-programa ili filmova.

U vezi sa knjigama dobili smo podatak da se deca uglavnom sama odlučuju koju knjigu će čitati, da tek svako deseto dete bira knjigu na osnovu saveta nastavnika ili druga, a tek svako dvadeseto vrši izbor knjige po savetu roditelja. Dva su moguća tumačenja ovih podataka: oni govore ili o detetovoj samostalnosti i izgrađenom čitalačkom ukusu, što je dosta neočekivano za uzraste obuhvaćene ovim ispitivanjem, ili o nezainteresovanosti odraslih za to koja će knjiga dospeti detetu u ruke. Tu su još i podaci da se seoska deca u većoj meri od gradske oslanjaju na savet odraslih, kao i da je samostalno odlučivanje koje će se knjige čitati najviše zastupljeno kod dece najobrazovanijih roditelja. Znači li to da je obrazovanija i urbanizovanija sredina istovremeno i tolerantnija, ili da takvi roditelji manje vremena mogu da posvete deci? Ili, možda, da je patrijarhalni vrednosni sistem očuvaniji na selu, pa deca samim tim više poštuju reč odraslih?

Odgovori na pitanja o televiziji takođe govore o tolerantnosti roditelja, bar onako kako je deca opažaju. Jedna četvrtina ispitane dece može da

gleda TV-program bez ikakvih ograničenja, drugu četvrtinu roditelji ni ne mogu da kontrolišu, jer televiziju gledaju na nekom drugom mestu, tako da preostaje samo polovina dece čiji roditelji vode računa o tome šta će i kad deca gledati. Ne bi se moglo reći da se roditelji pri tom prevashodno rukovode sadržajem emisija, jer je najčešći razlog zabrane vreme prikazivanja, ma da se i sadržaj, kao razlog zabrane, relativno često javlja. Gledano po regionima, najviše su kontrolisana užička deca, iako je to region u kome se televizija najređe gleda. S druge strane, što je veći stepen urbanizacije, to je izrazitija i kontrola odraslih (tendencija suprotna onoj kod čitanja knjiga). Kod obrazovnih kategorija najveća kontrola ide sa najvišim stepenom obrazovanja roditelja. Sa uzrastom se ne menja indeks roditeljske kontrole, sem kod desetogodišnjaka koje nešto više kontrolišu. Međutim, sadržina programa sa uzrastom postaje sve važniji razlog zabrane. Pojačanu kontrolu sadržine onoga što deca gledaju na televiziji pokušali smo da objasnimo pojačanom radoznalošću starije dece i za one sadržaje koji nisu namenjeni deci, za koje mlada deca nisu ni zainteresovana, jer nisu u stanju da ih prate i razumeju. Za regionalne razlike tumačenje smo tražili u strukturi vlasnika televizora: u zaostalijoj sredini, kakva je užička, imanje televizora je pokazatelj statusa (televizor imaju samo imućniji i obrazovaniji), dok u razvijenijim sredinama imanje televizora gubi to obeležje, na osnovu čega bi se moglo pretpostaviti da je među vlasnicima televizora u užičkom regionu veća koncentracija imućnijih i obrazovnijih roditelja, pa se tako indeksi roditeljske kontrole uklapaju u opštu tendenciju.

Kako protumačiti ove potpuno suprotne tendencije indeksa roditeljske kontrole nad sadržajima koje nudi knjiga ili TV-program? Može li to da znači da je knjiga izgubila vrednost koju je do skora imala i da su roditelji, pa i deca, orijentisani na televiziju kao glavni izvor preko koga se usvajaju kulturne vrednosti?

Upoređeno sa izborom knjige i TV-programa, reklo bi se da su deca još slobodnija prilikom izbora filmova koji se daju u bioskopima. Nešto više od polovine ispitane dece izjavili su da mogu da gledaju svaki film koji žele. I kod izbora filmova smo konstatovali da su stroži roditelji seoske dece, ali su zato i roditelji bez školske spreme i oni sa visokom školom podjednako tolerantni, odn. netolerantni kada treba pustiti dete da gleda film koji želi.

Svakako da se, kada ovako govorimo o roditeljskoj kontroli, možemo pitati u kojoj meri su to

realne procene, a u kojoj samo privid, ali je isto tako i pitanje da li nam je realnija procena uopšte i potrebna, ili je sasvim dovoljno prihvatiti činjenicu da se deca tako osećaju.

Sadržaji. Kada razmatramo odgovore o najomiljenijim sadržajima treba da imamo u vidu veštačku situaciju definisanu pitanjima, koja je primoravala dete da navede samo jedan sadržaj. Isto tako, odnos prema pojedinim sadržajima je dinamički fenomen, a mi smo ga hvatali samo za jedan trenutak kada je ispitivanje vršeno, što smo pokušali da kontrolišemo klasifikacijom konkretnih sadržaja u određene, opštije sadržajne kategorije.

Prilikom ovakvih analiza ne sme se izgubiti iz vida ni to da se radi o izboru onoga što je deci ponudeno, tako da se odgovori ni sa te strane ne mogu tumačiti kao nekakvi apsolutni pokazatelji dečjeg ukusa, već kao relativni indikatori izbora vršenog u već nametnutim okvirima.

Kao prvi indikator prijemčivosti za pojedine sadržaje PMK uzeli smo broj dece koja su u stanju da izdvoje neki iz mnoštva sadržaja koje određeni proizvod nuđi. Na osnovu toga izdvojili smo one PMK kod kojih je opredeljivanje za pojedine sadržaje maksimalno, gde gotovo sva deca uspevaju da izdvoje nešto kao posebno, neki preferirani sadržaj. U tu kategoriju PMK mogu se svrstati priče i bioskopske predstave.

Na suprotnom kraju lestvice nalaze se oni PMK čije sadržaje deca uglavnom primaju kao difuzne, neartikulisane. U tu kategoriju svrstali smo radio-program, jer skoro polovina ispitanih dece ne uspeva da navede omiljenu radio-emisiju, a takođe i TV-ličnosti kao poseban aspekt TV-programa. Između ova dva kraja nalaze se proizvodi kod kojih se proporcija dece koja ne uspevaju da izdvoje omiljeni sadržaj kreće između 10 i 20 procenata: igračke, knjige, TV-program, novine i ploče.

Najopštiji utisak o preferencijama dece koja uspevaju da navеду omiljeni sadržaj je da se deca uglavnom opredeljuju za sadržaje koji su njima i namenjeni. Odstupanja od te opšte tendencije prvenstveno su rezultat uzrasnih razlika.

Tako se, na primer, polovina ispitanih dece opredeljuje za bajke i basne kao najomiljenije sadržaje, bilo da ih konzumiraju kroz priče koje im drugi pričaju, bilo da ih sama čitaju. Opredeljivanje za ovaj tip sadržaja sve je ređe što su deca starija, ali je i kod najstarije dece češće nego

za druge sadržaje. Interesovanje za sadržaje istorijskog karaktera (ratne priče, sećanja i doživljaji) uvećava se sa uzrastom. Seoska deca više vole sadržaje sa istorijskom notom, a manje bajke i basne od gradske dece.

Isti je slučaj i sa emisijama TV-programa: većina dece navodi kao najomiljenije one emisije koje su njima i namenjene (odnos izabranih dečjih i ostalih emisija je 2:1, što se ni u kom slučaju ne poklapa sa realnim srazmerama programske TV-sheme). Ove preferencije menjaju se zavisno od dve grupe činilaca: s jedne strane, ukoliko je sredina u kojoj deca žive (naselje, porodica) razvijenija, utoliko su deca više okrenuta onim sadržajima koji su specijalno deci namenjeni; s druge strane, sveukupno sazrevanje dece sa uzrastom pojačano vezuje decu uz one sadržaje TV-programa koji nisu deci namenjeni, a slabi njihove veze sa čisto dečjim sadržajima. Da li ovo znači da deca u manje razvijenim socijalnim sredinama ranije sazrevaju? Ili da su programi namenjeni deci dominantno intelektualizovani, sa komplikovanim sistemom simboličke komunikacije koja nije poznata deci sa sela, iz neobrazovanih porodica i sl.?

Mogli bismo, međutim, izdvojiti dva proizvoda kod kojih se većina dece ne opredeljuje za tipično dečje sadržaje. To su gramofonske ploče i bioskopske predstave. Tako su najomiljenije ploče narodne i zabavne muzike, a filmovi — kaubojski. Naravno da bismo se u prvom redu mogli zapitati zbog čega bi ti sadržaji bili tipični za odrasle, jer — jer narodna i zabavna muzika podjednako su primerene i deci i odraslima, a sadržaji kaubojskih filmova najčešće su toliko infantilni i shematizovani da ih i deca mogu pratiti. S druge strane, kao što smo već i napomenuli, ovde je reč o izboru onoga što je ponuđeno. Izbor najomiljenije ploče ili filma može zavisiti od uzrasta deteta ili razvijenosti sredine u kojoj živi, ali je taj izbor isto tako uslovljen i politikom produkcije i distribucije ovih sadržaja, a očigledno je da deca još nisu stekla reno-me relevantnih konzumenata da bi se zbog toga ta politika bitno menjala.

Opšti utisak koji se dobija pregledom naših podataka o kontaktu dece sa proizvodima masovne kulture je da deca u našoj zajednici još uvek nisu dobila odgovarajući status konzumenta kulturnih dobara. To se posebno odnosi na decu iz siromašnih sredina. A novija psihološka znanja dovoljno jasno govore o poražavajućim efektima kulturne deprivacije na ranim uzrastima, koji se kasnije vidno manifestuju kao psihološke i soci-

jalne razlike, čime se jaz koji već postoji između nerazvijenih i razvijenih generacijski reprodukuje.

TABELA 1
KONTAKT DECE SA PMK

proizvod	% dece koja su ostvarila kontakt	
»kućni PMK	1. RADIO-PROGRAM	93
	2. IGRAČKE	90
	3. PRIČE	87
	4. TELEVIZIJSKI PROGRAM	86
	5. KNJIGE (školska deca)	86
	6. KNJIGE (predšk. deca)	78
	7. DEČJE NOVINE	75
	8. GRAMOFONSKE PLOČE	66
»van-kućni PMK	9. PRIREDBE	77
	10. BIOSKOPSKE PREDSTAVE	62
	11. POZORIŠNE PREDSTAVE	50
	12. CIRKUSKE PREDSTAVE	45
	13. KONCERTI	8